

ПРИКАЗИ Reviews and Critiques

*Анатолий Вишнеvский, Серп и рубль.
Консервативная модернизация в СССР,
ОГИ, Москва, 1998, 432 стр.
Anatoli Vichnevski, La faucille et le rouble.
La modernisation conservatrice en U.R.S.S.
Gallimard, Paris, 2000, 465 pp.*

Оцена постигнутог и пропушеног у доба једнопартијског комунистичког режима је изузетно потребна и актуелна за друштва која су заокружила овај део своје прошлости. Сагледавање доба комунистичке владавине кроз теорију модернизације може да буде изузетно плодно јер даје не само снажни механизам објективистичког приступа прошлости већ и помаже у издвајању оних сегмената модернизације који су изостали због идеолошких, политичких економских и других препрека типичних за доба социјализма. С друге стране баш овај приступ помаже у „превазилажењу историје“ у напуштању популарне теорије „црне рупе“ у историјском времену и формира темеље новог научног и деполитизираног сагледавања историје 20. века у централној, источној и југоисточној Европи.

Битан допринос развоју овог правца сигурно даје рад руског економисте и историчара Анатолија Вишнеvског. Његова обимна монографија се појавила релативно давно (1998) као и њен превод на француски језик (2000), али је ипак остала занимљива у контексту савременог развоја српске историографије.

Волуминозна књига Вишеvског се бави питањем модернизације руског друштва у 20. веку, односно његовим преласком из традиционалног, аграрног, сеоског, патријархалног и холистичког у савремено, индустријско и „постиндустријско“, градско и индивидуалистичко. Аутор сагледава догађаје из 20. века као наставак процеса модернизације започете неколико столећа пре тога (у доба почетка развоја капитализма у 17. и 18. веку).

Начин модернизације руског друштва који су заступали большевници аутор парадоксално назива „конзервативном револуцијом“. У основи почетног успеха ове револуције, као и у основи финалног слома комунистичког начина модернизације друштва, био је ослонац на намерно сачуване конструкције из доба традиционалистичког друштва.

Овај правац развоја је донео изузетну контрадикторност и хетерогеност поступку „конзервативне модернизације“ и омогућио је Совјетском Савезу прихватање бројних инструменталних постигнућа западног друштва (савремене технологије, спољашње форме друштвеног живота, науке, образовања итд.). А с друге стране – спречио стварање одговарајућих механизма њиховог унутрашњег развоја

(тржишну привреду, савремену социјалну структуру, савремене институције грађанског друштва, политичке демократије итд.).

Привредна модернизација је претворила земљу из аграрне у индустријску, пружила јој предности савремене технолошке цивилизације, али није створила друштвене механизме развоја – тржишну привредну и приватну својину. Градска модернизација је пребацила милионе становника из села у градове и променила њихов свакодневни друштвени статус, али није направила од њих носиоце специфичног „грађанског“ (од речи „град“) средњег сталежа као основе (само)развоја градске културе. Демографска модернизација је променила услове људске репродукције, и услове приватног живота, али ипак није пружила потпуну слободу индивидуалног избора и у различитим аспектима је задржала доминацију друштвених потреба над личним склоностима и жељама. Културна модернизација је обезбедила стрмоглави пораст едукације, проширила приступ савреним технолошким и научним достигнућима и на тај начин је пружила могућност развоју новог „постиндустријског човека“. У исто време доминација холистичког принципа је наметнула појаву посебне савремене јединке *Homo soveticus* — типа човека који је спајао идеје модернизацијског приступа техничком прогресу и традиционалног „саборног“ („симфонојског“) схватања међуљудских односа. Најзад политичка модернизација је отворила нове путеве социјалне мобилности по први пут приступачне за представнике свих социјалних слојева, стварајући политичку елиту изузетно демократску по свом саставу, али ипак није омогућила фиксирање сталног и функционалног механизма попуњавања ове елите – механизма политичке демократије. На тај начин ова нова елита је сачувала „статусни“ карактер, зависност од надређене хијерархије и веома брзо се изродила, стварајући стагнацијски модел „новог средњег века“.

Посебан карактер овај „совјетски модел“ модернизације је добио ван источнословенских територија СССР-а – на Кавказу и у средњој Азији, као и у неким „унутрашњим“ националним републикама и покрајинама где су традиционализам, горштакчи менталитет и исламски фактор спречавали цивилизацијски и модернизацијски рад совјетске империје.

Научни рад А. Вишњевског није ограничен само на детаљно сагледавање (не)успеха социјалистичког модела модернизације већ даје одређене рецепте даљег развоја „посткомунистичког“ друштва базиране на том компликованом, али ипак не бесмисленом развојном путу који је прошла Русија у 20 веку.

Безброј графикана, упоредних табела и статистичких извора пружа читаоцу доказ да овај обиман рад није само једна од популарних и на брзу руку накалемљених теорија већ једна изузетно вредна студија економског, индустријског и друштвеног развоја совјетског друштва. Јасан, мада и доста разгранат унутрашњи ток мисли аутора чини га приступачним и изузетно убедљивим. Морамо да констатујемо да овај рад сигурно није први покушај коришћења теорије модернизације за сагледавање историје „социјалистичког експеримента“ и наравно не представља неки потпуно нови приступ проблему, већ секундарни рад према другим западноевропским обрасцима. Иначе тумачење совјетског раздобља као покушаја модернизације је типично за савремену руску историографију, јер је јако приступачно за историографску традицију насталу из марксистичке идеологије базиране на идејама техничког, економског и друштвеног прогреса и на принципу трансформације друштва као основе историјског процеса. Зато чињеница да ова књига постоји и на руском и на француском језику пружа могућност страним историчарима

да се упознају са овим делом Вишњевског које је препоручљиво не само као квалитетан и фондиран приступ теорији модернизације већ и као инспирација за примену теорије модернизације у другим „посткомунистичким“ земљама.

Мр Алексеј ТИМОФЕЈЕВ

Данијел Џ. Борстин,
Американци. Државотворно искуство,
 Геопоетика, Београд, 2005, 551 стр.

Дело Данијела Џ. Борстина, *Американци, Државотворно искуство*, представља други том његове трилогије која разматра развитак САД-а са становишта историје цивилизације. И док се први том углавном бавио самим почецима САД-а (настанком колонија, њиховим осамостаљењем и зачецима америчког друштвеног развоја), други том, подељен на две књиге и осам поглавља, наставља причу, концентришући се углавном на XIX век – бацајући, наравно, по потреби поглед и у XVIII и XX столеће.

Прво поглавље (стр. 15–61), насловљено „Свестрани људи“, у основи се бави начином привређивања у младој републици – његовим особеностима и разликама у односу на Европу. Борстин се бави трговином, набављањем и стварањем сировина, пољопривредом и посебно развојем америчке индустрије, тј. начина рада у њој. Као главну карактеристику он наводи мањак занатлија и квалификоване радне снаге (фармерске кћерке су често одређено време радиле у индустрији да уштеде за мираз), што је довело до потпуно другачијег, револуционарног начина производње: док је у Европи један квалификовани мајстор правило неки производ од почетка до краја, у САД-у су неки радници правили само поједине, замењиве делове, учинивши на тај начин радна места доступна свима, а радну снагу покретљивом. Поред тога, аутор се у овом поглављу бави и развојем права и пропратних идеологија („-изама“), чија колевка је обично била Нова Енглеска.

Друго поглавље, „Луталице“ (стр. 63–128) говори о формативном аспектима америчког живота – кретању, односно путовању. Наравно, радило се о миграцијама на Запад, а Борстин показује како је начин живота током путовања обликовао амерички начин живота, обичаје и институције. У том контексту он говори о развоју морала, праву прече куповине земље, организацији колонистичких градића, егалитаризму и развоју базичне демократије. Наредно поглавље, „Скоројевићи“ (стр. 129–186) се складно надовезује на претходно и говори о мотору доброг дела миграција – о „промоторима“, бизнисменима који су оснивали скоројевићке градиће и у њих привлачили становнике, о њиховој штампи која је служила реклами, као и о хотелима („јавне палате“) који су били центри привлачења становништва. Борстин у том контексту говори и о низу промоторских колица који је требало да привуку нове грађане, као и о борби за административне функције градова (који град ће бити престоница државе, седиште округа, суда итд.).

Четврто поглавље, под понешто поетским називом „Укореењени и искореењени“ (стр. 187–237), говори о „старом Југу“, вероватно најидеализованијем делу САД-а. Треба ли то уопште рећи, Борстин проблему Југа прилази хладно и критички. Осликавајући развој јужњачких специфичности (робовласништва, расизма,